

Зачарований жебрак

Карел Чапек

З чеської переклав Петро Козланюк

Був собі колись жебрак, що в одній кишені мав дірку, а в другій навіть і дірки не мав. Ото був і весь його маєток. А ще бідолаха був німий, і такий занехаяний та злидений, що його ніде навіть ночувати не пускали. А коли хтось і давав йому шматок цвілого хліба, то жебрак не міг навіть подякувати, а тільки якось чудно дивився ясними синіми очима. Що ж до ночівлі, то, боже мій, — десь там є сіно, а десь — солома. А коли не було чим накритися, то накривав жебрак очі власними повіками — ото й усе.

Спить собі якось цей німий жебрак у порожній сторожці, аж тут притюпав миршавий злодюжка, щоб також заночувати в цій халабуді. Лізе він усередину й намацує в пільмі жебрака. "Еге, тут колега!" — міркує собі й притьмом мацає жебракові в кишені — чи немає там золотих ланцюжків або коштовних перснів з якоїсь крадіжки. Та в одній кишені знайшов він дірку, а в другій і тієї не було. Цього, дітоньки, було замало навіть для занепалого злодюжки, тож він лишив жебракові ту дірку, а сам ліг спати на другому боці сторожки.

Лежить злодюжка й ніяк не може заснути. Не було, мабуть, у нього чистого сумління. Тож лежить він собі, аж раптом у сторожці так видно засяяло, що злодюжка отетерів від такої краси, а в цьому таємному сяйві з'явилися три білі бабусі. Зляканий злодюжка припинив, зіщулює у кутку й став такий маленький, мов купка попелу, мов суха билина або мов тричі згорнене ніщо. А три бабусі схилилися над сплячим німим жебраком, і перша з них сказала:

— Дивіться, сестри, як спокійно спить найбідніша людина на світі.

— Людина ця найбідніша, — сказала друга, — а проте знайде вона найбільший скарб на світі.

— Але тільки по смерті, — додала третя.

Тричі згорнене ніщо в кутку — мізерний злодюжка — наставив вуха.

— Еге, коли вже її поховають, — мовила перша бабуся.

— І саме на тому місці, де її поховають, закопаний найбільший скарб на світі, — додала друга.

— Так хоче доля! — закінчила третя.

— А де його поховають? — прохопився зненацька злодюжка, але тут же й скартав себе за те. Три бабусі вмиг зникли, й залишилося по них тільки дивне, чарівне й тужливе сяйво, що аж хапало за горлянку, а в Злодюжка сів і задумався. "Значить, цього ось діда колись поховають там, де закопаний найбільший скарб на світі. Але ж дід не сидітиме тут, він — як ота пара з горщика. Та я вже його не покину; піду скрізь за ним, а коли вже помре, то я почекаю, де поховають його. А тоді копатиму на тому місці й знайду скарб. Хіба ж я не хитрий, люди? З отакою хитрістю шкода вже й красти, бо такому хитрунові, як я, годяться куди кращі речі. Знайду той скарб і куплю собі авто,

кожух та золоті персні, а коли якийсь злодій прийде красти в мене, то я вже дам йому, а дам! Чого ти, гульцяю, негіднику, ти, злодійська нікчемо, крадеш у мене персні? Геть на шибеницю! Еге, — потішав себе злодюжка, — так я й зроблю, хай тільки дід помре, а я знайду скарб отам, де його поховують".

На світанку німий жебрак витер кулаком сон з синіх очей, а злодюжка до нього: хто ви, мовляв, такий, де та куди йдете і так далі. Звісно, що німий дідок не міг відповісти ні на одне запитання, тільки чудно дивився синіми очима.

— Знай же, німаче, — сказав злодюжка, — що тепер я вже скрізь піду з тобою. А спробуєш мені втекти, то я зіб'ю тебе на квасне яблуко! Іди ж у світ!

І пішов жебрак від села до села, а злодюжка крок у крок за ним, щоб не втратити його з очей. Так і ходив дід від хати до хати. Де давали йому шматок хліба, а де лише лаяли; лайку злодюжка залишав жебракові, а хліб забирав собі та з'їдав. Іноді злодюжка крав курча або кролика й смажив собі його на огні, але дідові не давав і кісточки облизати.

"Хай умре, — думав, — з голоду, тоді я швидше знайду той скарб". Та німий дідок не вмирав. Ішов собі від села до села, а злодюжка — крок у крок за ним. І так пройшли вони згодом цілий світ.

Якось узимку йшли вони темним лісом, а була вже ніч. Опівночі притюпали до самотньої корчми в лісі. Дідок-жебрак застукав у двері, й відчинив йому корчмар Їра. А цей Їра був розбійник. Дідок попросився на мигах заночувати на горищі або в хліві, але Їра заляк лише сердито й затріснув старому двері перед носом. Дідок оглянувся й побачив собачу буди, в якій лежав отакий, мов теля, лютий пес-вовкодав. Та дідок не злякався й поліз до буди. А злий вовкодав чемно посунувся, помахав трохи хвостом і пустив діда до своєї теплої буди. "Хе, — зрадив злодюжка. — І я там ляжу!" Та й посунув до буди. А вовкодав як вискочить, як вищириться, як загарчить страшно, як рвоне на нього... Переляканий злодюжка миттю відскочив до дверей корчми й давай гамселити кулаками. Їра відчинив і спитав, чого треба.

— Пустіть мене до хати! — трусився злодюжка. — Благаю вас, пане господар, а то з'їсть мене оцей ваш собака!

— Плати! — сказав Їра.

— Та я заплачу! — вигукнув злодюжка. — Заплачу вам, коли викопаю той скарб!

Почувши таке, Їра вмить схопив злодюжку за барки: ану, каже, кумцю, признайся, який скарб та й де він! Хоч-не-хоч мусив злодюжка виспівати, як він бачив трьох бабусь, котрі пророчили, що там, де цього німого жебрака поховують, схований найбільший скарб на світі. Еге, це вже зацікавило Їру не на жарт. Розпитавши п'ять разів про все, він зачинив злодюжку в коморі, закотив рукави, плюнув у жмені й почав думати.

"Піду я, — сказав собі, — з оцим жебраком, дочекаюся його смерті, подивлюся, де його поховують, а тоді викопаю скарб. За цей скарб я куплю собі замок і одну комору вщерть засиплю золотом. А коли нападуть на мене розбійники, то я їх уб'ю".

Так він думав до ранку. Вранці відкрояв собі отакенний шматок сала і їв, чекаючи,

поки жебрак прокинеться та піде далі, а він — за ним. Дідок прокинувся, погладив вовкодава, промив очі й подався на шлях. Розбійник Їра — за ним.

А злодюжка сидів зачинений у коморі. Злякавшись, що втратить діда з очей, він витягнувся тоненькою волосинкою і протиснувся замковою шпаркою надвір. Угледівши дідка та Їру на шляху, злодюжка чвальнув за ними, але Їра витягнув миттю з-за пояса страшного різницького ножа й погрозив йому:

— Гей, ти! Йди собі іншою дорогою, а то заріжу!

Злодюжка злякався, залишився позаду та бився з думками, як би то помститися Їрі, щоб той не вкрав у нього дідка.

А дідок ішов собі від села до села далі й просив шматка хліба. Розбійник Їра йшов назирці, не зводячи з нього кривавих очей. Якось опівдні дідок не мав іще в роті ані рісочки. Він сів, голодний, край дороги й трусився сухим листочком. Їра, теж сівши, витяг з торби сало, одрізав собі двадцять фунтів і тут же все з'їв, а дідкові не дав ані шматочка. Так і пішов голодний дідок далі, але й до вечора ніхто не дав йому ні доброго слова, ані сухої картоплини. А ввечері ліг він собі в якійсь колибі, заплющив сині очі й заснув. А Їра сидить на порозі й жере двадцять фунтів сала. "А чого я бігатиму за ним? — думає він собі. — Ось заріжу його, мертвого поховаю, а там, де поховаю його, — все одно буде скарб". Витягши ножа, він плюнув на нього й став гострити на бруску. Попробувавши вістря на нігтеві, він точив далі так, що аж свистіло. Потім знов потягнув на нігтеві й гострив далі.

А злодюжка тим часом побіг у найближче село й, щоб нашкодити Їрі, розплескав усім людям, що він знайшов зачарованого жебрака, що там, де цього жебрака поховують, лежить скарб, та що розбійник Їра причепився до цього дідка, аби викопати той скарб. Почувши таке, кожен у селі хапав торбину з хлібом та харчами, брав мотику, а чи лопату в руки й гайда за дідком.

Саме тоді Їра гострив ножа, щоб німого зарізати. Плюнувши втретє на вістря, він гострив так, що аж летіли іскри, а коли підняв угору голову, то вгледів навколо себе безліч червоних жаринок. Це горіли так жаднучі очі тих, що прибігли викопувати скарб. "Он як, — сказав собі Їра. — Уб'ю та поховаю я цього дідка, а вони потім заріжуть мене й самі викопують скарб. Так я не граюся!" Мовивши собі так, Їра догострив ножа й відрізав іще один шматок сала. Дідок тихо спав. А тим усім, що прибігли сюди, не спалося від страху, щоб не схопив хтось діда в мішок та не закопав десь там потайки. Сиділи вони навколо колиби, світили кривавими очима й наїжували вуса.

Вранці дідок прокинувся й навіть не здивувався з цього людського натовпу; промив собі росою очі та й пішов далі. А натовп походом за ним, і кожен проштовхувався якнайближче до дідка. Опівдні жебрак не випросив іще жодного шматка хліба, отож сів він собі на камінь та й хитався, мов стеблина на вітрі. Всі ж навкруги виймали з торбин харчі та їли собі, а дідкові не дав ніхто й скориночки. Вночі дідок ліг спати, а всі сиділи навколо, як вовки, зиркали один на одного ненависними очима й скреготали зубами, ніби хотіли кусатися. А серед них тихо-тихесенько, мов дитя, спав дідок.

Так минув день, так минуло два дні, три, чотири і далі. А людей з кожним днем

прибувало й прибувало. Всяк ішов по скарби, чекаючи смерті німого діда. і всі ненавиділи один одного в цьому поході, і всяк перебив би всіх за цей скарб. Кожен квапився не запізнитися й колов інших вовчими очима, сичав, мов гадюка, та клацав зубами. Були серед них жебрущі старці, що прагнули розбагатіти, були злодії та розбійники, а були також і заможні люди, що прагнули розбагатіти ще більше; ці їхали за дідом на возах та каретах, щоб зразу ж і повезти той скарб додому. Найбагатші ж навіть ішли не самі, а найняли собі сторожів та детективів, аби не прогавити смерті й похорону дідка. Це вже був похід із тисячі людей, а на чолі походу йшов із кривим ціпком у руці згорблений німий дідок з синіми очима. Люди зачиняли двері перед оцим дивним походом, і ніхто вже не давав старцеві ані шматка хліба. Тому дідок ставав щораз менший та сухіший, тільки очі в нього були сині-сині, мов чисте небо.

Де тільки сідав наш дідок — усі теж сідали навколо і їли, але старому не давали. "Ще годувати його! — думали собі. — Давно вже пора йому вмерти й лягти в могилу". Та старець не вмирав, хоч і ходив уже мов тінь. А вночі, коли він спав, навколо світилися тисячі злих очей червоними та зеленими вогниками.

Одної ночі дідок ліг спати в стіг соломи на широкому полі. Навколо сидять тисячі людей і чекають. Пофоркують коні біля возів, гарчать автомобілі, скрегочуть люди зубами... І ось найзапекліші з цього походу по скарб змовилися вбити дідка цієї ночі та порубати його на шматки. Потім кожен візьме шматок, поховає там, де захоче, й викопав на тому місці скарб. Взяли вони ножі та й пішли на дідка.

Цієї миті запалав аж до неба стіг соломи й моторошно освітив тисячі облич, блідих од пожадливості й жаху. Не встигли всі отямитися, як стіг згорів дощенту, а із згарища шугнув угору величезний стовп попелу та й війнув отим людям у вічі. Був то попіл із мертвого дідка.

Він жахливо пік людям очі, й усі довкола були надовго осліплені. Та біль поволі вщухав, сліпота витікала із сльозами, й поволі з людських очей зникали червоні та зелені вогники. Люди зачудовано дивилися один на одного. Оті захланність та зажерливість, які гнали їх за скарбом, так усіх засоромили, що люди раді були б провалитися крізь землю. Кожному було видно з очей, що він соромиться й що хоче жити інакше, краще. Дивилися люди один одному аж до самого серця, й у кожному прокидалися сердечність та добрість. Не бачили вже один в одному ворога, а тільки людину. Це було нове для всіх, всі раптом збагнули, що їхні очі зачаровані попелом з німого дідка. Тепер вони вгледіли й чудові зірки на небі, кращі за всяке золото, й добрі нахили в серцях людей. Тож знайшли вони й справді там, де поховали німого жебрака, найбільший скарб на світі — добрі погляди у власних очах.

Відтоді давно вже всі розійшлися по світу, а проте й досі ще ходять вони з лагідними зачарованими очима, якими вбачають усе гарне та добре в житті. Зустрівши де-небудь таку людину, ви вже з її погляду бачите, що вона бажає вам усього найкращого в світі.